

První olomoucká religionistická konference: „Náboženství a spiritualita z pohledu současné religionistiky“

MIROSLAV VRZAL

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci uspořádala ve dnech 6. a 7. října 2016 svou první religionistickou konferenci s příznačným názvem „První olomoucká religionistická konference: „Náboženství a spiritualita z pohledu současné religionistiky““. ¹ V programu konference bylo avizováno celkem 35 příspěvků, ne všichni přihlášení ale skutečně přijeli. Převážná většina vystupujících byla z českých a slovenských akademických pracovišť, přijelo však i několik účastníků z Polska. Zajímavostí také je, že řada účastníků byla z různých teologických fakult.

Samotná konference byla rozdělena do dílčích bloků probíhajících paralelně v posluchárnách Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Výjimku tvořily dva body programu. Prvním z nich byla hlavní přednáška Břetislava Horyny „Agonistická religionistika v éře globalizace rozdílů: Povinnost kontextu a konstitutivní vnějšek budoucí religionistiky“, která následovala hned po oficiálním zahájení konference a úvodních slovech představitelů Katedry sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Dušana Lužného, Tomáše Bubíka a Jakuba Havlíčka. Druhým společným programovým bodem konference byla diskuze u kulatého stolu, ke kterému usedli vybraní zástupci české religionistiky Břetislav Horyna, Ctirad Pospíšil, Zdeněk Vojtíšek, Ivan Štampach a Tomáš Bubík. Diskuzi, jež se věnovala tématům bezvěrectví a ateizmu, moderoval Dušan Lužný.

Úvodní přednáška Břetislava Horyny se nesla v poměrně kritickém a skeptickém duchu vůči současnému stavu religionistiky jako vědy. Podle Horyny se religionistika za svých zhruba 150 let existence stále nedokázala vypořádat s otázkou, co ji odlišuje od ostatních věd, stanovit vlastní metody, přinést svou teorii náboženství, vymezit klíčové pojmy a předmět studia, který je podle Horyny v současnosti stejně nejasný jako v počátcích

1 Za zmínku rovněž stojí, že v podzimním semestru 2016 byl na této katedře nově otevřen tříletý bakalářský studijní obor religionistika, jehož první studenti se na zajištění průběhu konference podíleli.

disciplíny. Religionistice jako vědě se tedy slovy Břetislava Horyny vůbec nepodařilo určit, čím vlastně je. Současná religionistika podle něj produkuje spíše izolované poznatky o jednotlivých formách náboženství, než aby vytvářela konzistentní poznání náboženství. Aby religionistika jako problematika překonala, je podle Horyny potřeba, aby se vypořádala s problémy, jakými jsou problém argumentace (vytváření testovatelných argumentů), inkoherece religionistických pojmů (religionistika by měla pro používání vlastních termínů mít náležité argumenty, kterými zdůvodní a vysvětlí jejich obsah a význam) nebo nevysvětlený termín religionistického kontextu, tedy kontextu, ve kterém se religionistika nachází a který umožňuje její diferenciaci, ohraničení a sebeurčení ve vztahu k ostatním vědám. Za důležité sdělení pro budoucí religionistiku lze považovat Horynovo tvrzení, že podmínky, v nichž se současná religionistika ocitá, jsou určovány koncem éry globalizace světa křesťanstvím formovanou západní kulturou, z níž vyrostla také religionistika ve své stávající podobě. Globalizace se dostává do další fáze, kterou Horyna označil jako „globalizaci rozdílů“, založenou na principech sebeurčení a kulturní sebeidentifikace v globálním měřítku, a vytváří tak zcela nový kontext, s nímž se bude muset současná a budoucí religionistika vyrovnat.

Po úvodní přednášce následovaly dva paralelní bloky příspěvků. V rámci bloku A, kterého jsem se účastnil se svým příspěvkem „Post-sekulární religionistika? K podobě sociálních věd v post-sekulární společnosti“, v němž jsem při uvažování o možné podobě post-sekulární religionistiky vycházel z koncepce post-sekulární společnosti Jürgena Habermase, bych vyzdvihl zejména příspěvek Aleše Chalupy z Masarykovy univerzity „Lze modelovat a matematizovat historii? Projekt generativní historiografie náboženství“. Chalupa v jeho rámci představil projekt GEHIR pracující s v religionistice inovativními a prozatím jen málo rozšířenými přístupy v podobě počítačového a matematického modelování, a ukázal tak možné nové cesty religionistického bádání. V rámci tohoto bloku pak dále vystoupil například Ivan Štampach z Univerzity Pardubice s příspěvkem „Nenáboženská spiritualita jako téma na pomezí religionistiky a jiných humanitních oborů“, v němž se věnoval různým chápáním spirituality, z nichž některá stojí vedle či přímo v konkurenčním vztahu k náboženství. I když Štampach vycházel spíše z filozofických pozic, tak svým způsobem rovněž navazoval na diskuze o rozlišení náboženství a současné spirituality probíhající v různých oborech, například v sociologii náboženství.

V jednom z následujících odpoledních bloků pak vystoupil Zdeněk Vojtíšek (Univerzita Karlova v Praze) s příspěvkem „Role apostátů v konfliktech nových náboženských hnutí: Příklad hnutí Dvanáct kmenů“. Vojtíšek v něm vyzdvihl křehký vztah nových náboženských hnutí a okolní společnosti a to, jak významný vliv na něj mohou mít výpovědi apostátů.

Příspěvek zároveň poukázal na problematiku nových náboženských hnutí jako na stále aktuální religionistické i společenské téma. Za zmínku rozhodně stojí také příspěvek Jakuba Havlíčka z Univerzity Palackého v Olomouci „Náboženství a vzdělávací systém v České republice: Regulace náboženské plurality?“, který se zabýval možnostmi vstupu náboženských organizací do veřejného systému vzdělávání. Havlíček upozornil na to, že stát preferuje tradiční náboženské organizace před alternativními náboženskými společnostmi, a také na nevyváženost v přístupu k různým náboženstvím ve výukových materiálech.

Po odpolední kávě následovala diskuze u kulatého stolu, která se zaměřila na studium bezvěrectví (jakožto náboženské indiference) a ateizmu. Diskuzi otevřel Tomáš Bubík, který představil aktuálně řešený výzkumný projekt věnovaný těmto tématům. Velká část diskuze se odvíjela kolem otázky vymezení ateizmu. I když na jejím počátku hovořil Ivan Štampach o různých formách ateizmu a bezvěrectví, byl ateismus v diskuzi spojován především se svou intelektuální či filozofickou formou, k čemuž přispěl především Břetislav Horyna, který zastával názor, že studium ateizmu by mělo být doménou filozofie, nikoliv religionistiky. Horynův pohled na ateismus vedl také k tomu, že některé zmiňované směry ateizmu (konkrétně tzv. nový ateismus spojovaný jmenovitě s Richardem Dawkinsem a Církví nového ateizmu) Horyna hodnotil jako něco, čemu není potřeba věnovat akademickou pozornost, a to i s negativními konotacemi, když například Církev nového ateizmu označil za „myšlenkový odpad“. Tomu oponoval Zdeněk Vojtíšek argumentem, že pro religionistiku je relevantní mimo jiné otázka, co stojí za popularitou těchto myšlenek. Další reakce pak poskytovaly – i přes uznání filozofické roviny studia ateizmu – různé argumenty ve prospěch chápání ateizmu jako nedílné součásti náboženské scény, a tedy i relevantního tématu religionistického bádání. Diskuze se věnovala také vymezení rozdílů mezi deklarativním ateizmem a náboženskou indiferencí a dalším pojmům jako agnosticismus, věřící/nevěřící či bezvěrectví. S ohledem na téma bezvěrectví a ateizmu se debata také krátce zaměřila na náboženskou situaci v ČR a její historické příčiny, přičemž navázala na již mnohokrát vyslovené tvrzení, že českou společnost nelze považovat za vyloženě ateistickou. Za hlavní přínos kulatého stolu však lze považovat právě otevření otázky, zda je ateismus (a bezvěrectví) vůbec tématem pro religionistický výzkum, na což většina účastníků diskuze (s výjimkou Břetislava Horyny) odpověděla kladně. Diskuze u kulatého stolu byla také posledním programovým bodem prvního konferenčního dne. Účastníci konference se pak odebrali na společnou večeři do indické restaurace v historickém centru Olomouce, kde diskuze v neformálním duchu pokračovala.

Druhý konferenční den sestával pouze z dopoledního programu. V rámci něj bych upozornil zejména na příspěvek Tomáše Bubíka z Univerzity Palackého v Olomouci s názvem „Bezvěrectví, agnosticismus a kritika náboženství u Roberta Ingersolla“. Bubík v něm představil podobu bezvěrectví amerického myslitele Roberta Ingersolla, jeho strategie kritiky náboženského světonázoru a také ohlas v českém intelektuálním prostředí první třetiny 20. století, čímž i nepřímo dokreslil diskuzi u kulatého stolu z předešlého dne.

Krom zmiňovaných jmen na konferenci vystoupila také řada dalších předních českých a slovenských badatelů na poli religionistiky, například Martin Klapetek (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) s příspěvkem „Islámská oddělení na komunálních hřbitovech v Německu a Rakousku“, Attila Kovács (Univerzita Komenského v Bratislavě) s příspěvkem „Vizuální reprezentace hranic posvátného prostoru v palestinsko-izraelském konfliktu“ nebo Jan Váně (Západočeská univerzita v Plzni) s příspěvkem „Náboženská socializace katolíků na Tachovsku a obtíže s tím spojené“, které jsem však neměl možnost vidět.

Na konferenci byla zastoupena poměrně široká škála témat, jimiž se současná česká, slovenská (a v menší míře i polská) religionistika zabývá. Od teoreticko-metodologických otázek přes analýzu současných jevů spjatých s náboženstvím a spiritualitou k tématům historické religionistiky. Široké rozpětí bylo možné zaznamenat i z hlediska geografického rozložení zkoumaných jevů, když se zde potkávaly příspěvky jako „Eroze tradičních náboženských forem a konstitutivní prvky spirituality Lesních Něnců v těžebních oblastech severozápadní Sibíře“, „Fenomén čísel v náboženství Tarahumarů“, „Sakralizace fyzických anomálií v tradičním náboženství vodun v Beninu“ nebo příspěvek s tematikou lidských obětí v aztéckých rituálech.

V neposlední řadě je potřeba zmínit, že jeden z důležitých rozměrů konference spočíval v tom, že vytvořila novou platformu pro setkávání a diskuzi mezi zástupci jednotlivých českých a slovenských (nejen) religionistických pracovišť, která zde podle mého názoru prozatím chybí. Je ovšem otázkou, zda si konference do budoucna uchová svůj převážně česko-slovenský ráz, nebo bude pojata spíše jako mezinárodní událost, na což již nyní s polskou účastí aspirovala. Obraz česko-slovenské religionistiky, který konference vykreslila, byl podán ve víceméně tradičních barvách a konturách, tedy jako plynulé navázání na česko-slovenskou religionistiku vyvíjející se od 90. let 20. století i s jejími etablovanými postavami. Nově do něj však zasadila formující se olomouckou religionistiku jako významné religionistické pracoviště v České republice.